

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ ՄԸ ՆԱԽՆԵԱՑ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆՑ

ՎՐԱՑ ԴԱՏԱՍՏԱՆ ԸՆԵՆՈՒ

Եթէ կայ գծուարին գործ մը մատենա- գրական ասպարիզին մէջ, այն է՝ մեզմէ դարերով և տարիներով առաջ գրուած- ները կարգաւ, և ինչպէս որ կամ ինչ մըտ- քով որ գրուած են՝ այնպէս դատաստան ընել ու հասկնալ: Ասոր համար մատենա- գրաց վրայ դատաստան ընողներու առջև գրուած է իրաւամբ այն ընդհանուր և հաս- տատուն օրէնքն, թէ չիկրնար մէկը իր գա- ղափարացը համեմատ ուղղել և կարգաւո- րել Հին մատենագրաց գրութիւնքը, մինչև որ նոյն ժամանակի ուրիշ մ'ալ իրեն մոտ- մանը օժանդակ չը գտնայ. վասն զի մատե- նագիրք իրարմով կը լուսաւորուին և կը պարզուին. այն պատճառով պէտք է նախ պէսպէս օրինակներով ամբարել միտքը, ըն- տաննալ ամեն տեսակ բացատրութեանց և ապա քննութեան ձեռք զարնել: Ասոնց հակառակ մտածմունքներ շատ կրնան զու- նուիլ, և ըսել, օրինակ իմն, թէ այս ինչ գրոց մէջ կան անբաւ սխալներ, սակայն թէ որ բերուած օրինակները նայինք՝ շատ անգամ համաձայն կը գտնուին գրողին մը- տաց հետ, և ընթերցողին մտացը միայն հակառակ երևցած են, քայց այս դատաս- տանն աւելի թարգմանութեանց համար ըսուած է, և այն մեր նախնեաց ձեռքով եղածներուն մէջ. որոնք թերևս շատ հմուտ ու տեղեակ չըլլալով օտարազգի լեզուաց՝ թարգմանած են իրենց գիրութեանը հա- մեմատ, կամ ինչպէս որ առաջին ընթերց- մամբ կարդացեր են: Իրաւցընէ այս կար- ձիքը մենք ալ ունեցցեր ենք և ունինք ալ, բայց միշտ ջանացեր ենք ապացուցանելու զայն օրինակներով, և այնպիսի օրինակներով՝ որոնք անձխտելիք են մեր և ընթերցողաց մտացը: Վասն զի սխալ մը մէջ բերելու ժամանակ՝ պէտք է նաև ցուցնել թէ այն սխալմունքն ինչ պատճառաւ եղած կրնայ ըլլալ, արդեօք հեղինակն ալ այն սխալման մէջ է, թէ թարգմանողն ուրիշ նման չի ու- թմամբ սխալեր է. կամ թէ նոյն ձեռագրին

երկրորդ օրինակող մըն է սխալողն: Ասոնք որչափ ալ թեթև և ոչ ինչ նիւթեր համա- րուին, սակայն շատ դիտելու բաներ են, որ նախնեաց սխալներն ուղղելու պատճա- րաւ՝ մենք ալ չըլլայ թէ տգիտութեամբ սխալինք: Իսկ արդի հասակը՝ որք նախ- նեաց գրքերը տպագրելու ձեռք կը զար- նեն, արդեօք որ սխալները կրնան սրբա- գրել: Հարկաւ նախ զանոնք՝ որոնք թիւր ընթերցմամբ յետնոց՝ առաջ եկած են, և երկրորդ՝ գորոնք նոյն իսկ թարգմանն սխալ կարդացեր է, այլ և միանգամայն յայտնի սխալ մը իմաստի երեւայ մէջն. վասն զի կրնայ ըլլալ որ թարգմանիչն ալ իր մտաց ընդարձակ տեսութեամբն իմաստ մը քիչ մը փոփոխած, կամ այս ինչ գու- րուածքի տեղ ուրիշ կերպ մը բացատրիր է: Ամենայն հայ թարգմանութիւնք նախ- նեաց գրքից է այս դատաստանը կը կրնն վրանիւն, առաւել կամ նուազ. բայց մեզ կրեւայ՝ որ շատերն ոչ արդար դատաս- տանաւ կամ ոչ որչափ պէտք է: Որի- նակ իմն, Սուրբ Գրոց թարգմանութեան վրայ տեսութիւններն ալ կը վկայեն թէ շատ վրիպակը կը գտնուին այնպիսի թար- գմանութեան մ'ալ մէջը, որ ըստ ին- քեան ամենէն անարտոն պիտի ըլլար. որովհետև կը կարդանք ՚ի նախնեաց որ ա- մենէն մեծ փոթ ու խնամքն եղիր է այս թարգմանութեանս վրայ, և թէ իր տարա- ծուած ըլլալուն պատճառաւ՝ աւելի ծանօթ եղած էր, ամեն զիտնոց հասկընալի եղած. և հիմայ այսոր կ'իմանանք նոր նոր սխալ- ներ, քայց ըստ մեր տեսութեան, ամենա- քիչ են Սուրբ գրոց մէջ գտնուած սխալ- ներն, որոնք ուղղակի թարգմանիչն ընծա- յուին. իսկ հնգամասններն մէջ գեւ չեմք գտած այնպիսի ստուեր մը:

Վասն զի մէկը թէ որ ձեռագրաց մէջ ե- ղած բոլոր շփոթութիւններուն տեղեակ ըլլայ՝ չիկրնար, կարծեմք, այսպէս խորխտ խօսիլ թէ շատ սխալներ գտած եմ այս ինչ

կամ այս տեղ տպագրեալ գրոց մէջ, Այս ձևով ըսել կ'ըլլայ թէ ինքն բոլոր այն ձևագիրներն անջէ անցուցեր, քննել ու դատել և այնպէս կը խօսի. այլ կարծեմ՝ թէ սկսելու ըլլայ՝ ամբողջ մարդուս կեանքը չի բաւեր գանոնք մանր մանր գննելու, միայն մէկ գիրք մ'ալ, թող թէ բոլոր տպագրուածները, Ողջ և ընտիր դատաստան ընելու համար՝ բաւական չէ քաղաքի մը տպագրած օրինակն առնուլ և բաղդատել. վասն զի ինչպէս մեր մէջ, նոյնպէս ուրիշ ազգաց ձևագիրներն ալ իրարմէ կրնան տարբերութիւններ ունենալ. և ինչ գիտենք թէ նախիկը որ օրինակն առնէին ունէին, վասն զի բուն 'ի մեր նախնեաց յիշատակութիւն կենարացւոց օրինակներն և Աղեքսանդրացւոց, որոնք՝ կրնանք կարծել թէ նպատած են մեր թարգմանչաց կամ սրբագրողաց: Այս բաներուս համար շատ զգուշութիւն պէտք է գրոց սրբագրութեանը և ուղղութեանն, և ոչ թէ հարեանցի նկատմամբ մը միայն կարդալով մեկնել:

Առիթ առնելով բանասիրէ մը՝ մեր քանի մը տպագրած գրոց մէջ նկատած մէկ երկու երկրայութեանց լուծուել տալու կը ջառնանք, որ ինչպէս իրեն, ասանկ ալ այլոց մտքին մէջ կրնան տարակոյս մը արթննցունել: Ասոնց մէջ զխաւոր կը սեպէ նոյն հարցաւորն Ոսկեբերանի Մատթէի Մեկնութեան 'ի Ս. Ղազար տպագրեալ երկհատոր տպագրութեանն երկրորդ հատորոյն մէջ այն կտորը՝ ուր Սուրբ վարդապետն Հերովդիազայ համար խօսելով կ'ըսէ. « Քանզի ըստ օրինացն մեծ թշնամանք են որդւոց, եթէ մարք 'ի տայգերաց ցաւն իցեն »: Միալմունքն պիտի ըլլայ՝ « եթէ մարք 'ի տայգերաց ցաւն իցեն » խօսքին մէջ, իբր թէ իմաստն մթին է. և հարկ ըլլայ անով ընթերցուածն ուղղելով այլ ինչ հասկանալ. բայց ես կ'ըսեմ՝ որ եթէ ընթերցուածն փոխել ալ ստիպուինք՝ իմաստը միշտ նոյն պիտի մնայ: Արդ ըստ պարզ շարադրութեան այսպէս կը հակըլցուի իմաստը՝ ըստ օրինաց՝ որդւոց մեծ նախատինք է՝ եթէ մայրերն իրենց երկան եղբոր (որ է տայգր) ցանկութեամբն ջնոնուն կամ ցաւովը, ուժացեալ իրենցներէն: Արդ ամենայն ոք գիտէ՝ որ Ս. Յովհաննէս Մկրտիչ կը յանդիմանէր զՀերովդէս ու կ'ըսէր թէ

չի վայելի քեզի որ քու եղբորդ կնիկը քեզի կին առնուս. չէ միայն իբրև վայելչութիւն, այլ և իբրև յօրինաց սարգեւիալ. վասն զի « օրէնքն, կ'ըսէ նոյն սուրբ վարդապետն, հրամայէին կենդանի եղբորն՝ առնուլ զկին մեռելոյն, և որդին որ լինէր՝ յանուն վախճանեալ եղբորն կոչէր ... Ապա թէ որդի մնայր, ոչ ևս այնուհետև հրամայէր ամուսնութիւն... վասն այնորիկ Հերովդէսայ, քանզի որդի կայր յառաջին առնէն, չէր օրէն լինել կին Հերովդի: Արդ յայտնի է որ Հերովդէս՝ եղբայրն Փիլիպպոսի՝ կ'ըլլայ ըստ ազգականութեան առնուանց՝ Տայգր Հերովդիայ. և հետեաբար ասոնց առ իրեարս կապն նախատինք է որդւոց: Այսպէս նա և նոյն Սուրբ Հայրն քիչ մը վերջը կ'ըսէ համբելով սատանային որդեպթը. « Գործորդ անգամ, զի աղկանն՝ վասն որոյ անօրէն հարսանիքն եղեն, թաքնել պարտ էր՝ յաղաքս ծանականաց մօրն, և անօրէն ամուսնութեանն »: Այսչափս պատմական ոճով բաւական կրնայ ցուցնել թէ իմաստն չէ սխալ և թէ տեղւոյն յարմար է մեծապէս, թէպէտ յոյն բնագրին մէջ ամենեւին չեղեայ նոյն տեղը այնպիսի իմաստ մը: Բաց ասկէ՝ ձևագիրք ալ մեզի հետ են. ընտիր գրչութեամբ օրինակութիւններ յետ ժամանակաց եղած նոյր ունին: Իսկ յետ ամենեցուն Յովհաննէս Երզնկայեցին ալ իր Մատթէոսեան մեկնութեան մէջ որ է շարունակութիւն Շնորհալոյն Ներսիսի մեկնութեանն, նոյն տեղը մեզի համաձայն կը կարդայ, « եթէ մարք 'ի տայգերաց ամուսնանայցեն »:

Բայց թերևս այսչափովս ալ գոհ չըլլան բանասէրք և ընթերցողք, և բաւական չհամարուի Երզնկացւոյ մը վկայութիւնն, իբրև թէ ինքն ալ տեղւոյն իմաստին և եթ նայած ըլլայ և ոչ բառական շարադրութեանն, ուստի և ոչ վկայութեան արժանաւոր անձ մը: Արդ ինչպէս ըսինք կանխաւ, Երզնկացին շարայարող և շարունակող մ'է Յովհաննէս Ոսկեբերանի Մատթէի մեկնութեանն, և շատ տեղ ու գրեթէ միշտ բառ առ բառ օրինակութիւն մ'է նոյն սուրբ վարդապետին մեկնութեանն ու խօսքերուն. և նոյն Երզնկացւոյն շարայարութիւններն՝ զոր ունինք այսօր ձեռուր՝ նիս՝ կը կրեն համաձայն իրարու սոյն խօսքս՝ այսպէս. « Քանզի ըստ օրինացն մեծ թշնա-

մանք էին որդւոց՝ եթէ մարք ՚ի տայգերաց (կամ ՚ի տաղերաց) ամուսնանայցեն. իսկ սա գործակից ևս լինէր և զորոգայթն կազմէր : Երզնկացւոյն բազում օրինակներէն՝ որոնք այս ընթերցուածն ունին՝ մէկն զբրուած է ՚ի ԹՃԻԿ (1674) մարտը, յստակ և անսխալ գրչութեամբ. իսկ ուրիշ մ'աւելի սխալագիր է, որուն որոշեալ թուական մը չերևար՝ թէպէտ գրել տուողն ծանօթ ըլլայ և կը յիշուի ՚ի յիշատակարանին. իսկ երրորդ օրինակ մ'ալ՝ որ վերի ընթերցուածն կը կրէ՝ գրուած է ՚ի 1787 ՚ի Սարգսէ ումնմէ գրագրէ, և սրբագրեալ Գէորգ Տէր Յոհաննիսեան զպրին ձեռքով՝ վարդան բաղիչեցւոյն օրինակին վրայէն. և այն խօսքն կայ յէջ 260, մարտը գրչութիւն է և անսխալ :

Բայց՝ ասոնց թերևս և ոչ մէկն մեր բա-

նասիրին փնտռածն է. հիմայ գտնեց իրեն ընթերցուածին ուղղութեանը թէ ինչպէս կ'ուզէ կարդալ, զոր մենք ալ յօժարութեամբ կարդացեր էինք երբեմն, բայց որովհետև Ոսկերեանեան ձեռագիր չէր՝ չէինք համարած ուղղագրելի անով մեր օրինակները : Գիտեն բանասէրք, մանաւանդ մեր հարցասէրն՝ որ միայն Երզնկացին չէ Ենթահայկոյն միկնութեանն շարայարողն, այլ ուրիշ մ'ալ կամ ուրիշք ալ կը գտնուին նոյն աշխատութիւնն ընողք : Արդ մեր ներկայ յիշելու Շարայարութիւնն կը կոչուի՝ « Արիտականայ ե Եփրեմի հոյիճ աշակերտի », գործ մը՝ որուն օրինակողքն են՝ Ստուռաձատուր և Գրիգոր՝ որոնք նոյն ձեռագրին մէջ կը յիշուին : Արդ սոյն ձեռագիրս յէջ 330՝ հին գրով գրուած կը կարդացուի՝

**զի զվրէժ Թշնամանացն նորա պահանջէր մարգարէն •
քանզի ըստ աւրինացն Ռեծ Թշնամանք էին որդւոց
եթմարք ի տայգերացն յա
հասնիցեն •**

ուրեմն եթէ այս ձեռագրիս հետեինք՝ պիտի ուղղագրենք զընթերցուածն՝ Երե մարք ՚ի տայգերաց յասանիցեն կամ յօսանիցեն. բայց Երզնկացին ըստ՝ ամուսնանայցեն, և մեր օրինակներն կարդացին՝ ՚ի ցառն իցեն. հիմա կը փնայ որ բանասէր մը այս երեք բառերու նշանակութիւնը մեզի սորվեցունէ : Ու թէ որ մէկն ՚ի ցառն իցեն խօսքին զօրութիւնը չուզեր կամ չի կրնար հասկընալ՝ բանայ սուրբ Գիրքը, ուր ՚ի Գանիէլին կը կարդանք Շուշանայ պատմութեանն մէջ, համար 10. « Էին երկոքեան հարեալ ՚ի նմա, և չպատմէին միմեանց զցառ իւրեանց, զի պատկառէին պատմել զցանկութիւն իւրեանց : Այսու հանդերձ՝ եթէ բուն Ոսկերեանեան կոճեր ալ գտնուին ու ձեռագիրներն՝ որոնք այդ նոր ձեւն ալ կարդան մեզ յասանիցեն (յաւանդօրն), մենք չենք ժխտեր իմաստին նոյնութիւնը, այլ նոյնպէս կը հասկընանք, ինչ որ հասկըցեր էինք ՚ի ցառն իցեն խօսքով :

Երկրորդ, ասոր յարակից խնդիր մ'ալ կար Պիտիկայ Պատասիկն լրացընելու, զոր

մենք անցեալ Պրակաց մէջ հարեանցի ըսեր էինք « որ եթէ այլք ալ գտնեն ասոր (Պիտիկայ քերթութեան) պակասներն ու ամբողջացընեն՝ իրենց մատանագրաբանաց միջէն, հրատարակեն յօգուտ հայագէտ բանասիրաց » : Այս խօսքով յայտնի կ'երևայ որ մենք ալ կը կարծէինք ու անկարելի չէինք համարած ասոր գիտը. և մեր նպատակն այն չէր զորոճոյս մէջ՝ որ վիճինք ցուցընելու թէ արդեօք այս գիրքս ՚ի նախնեաց Թարգմանուած է թէ չէ, մինչդեռ կը հրատարակէինք արդէն նոյն գործոյն 84 տողն, զոր գտած էինք ձեռագրի մը Քերականութեան վարդապետութեան վերջը, և զորոն ստորակէտով մը կը վերջանար, յայտնի նշան որ ամբողջութեանն ընկած ու պակասած էր : Դարձեալ մեր նպատակն այն չէր որ նախնեաց գրող մէջէն ասդիէն անդիէն գտածներն ալ մէջը խառնենք լրացընելու համար, առանց նայելու որ այդ մասերն ուրիշ Թարգմանութիւն կրնան ըլլալ կամ համառօտաբար ժողոված : Զոր օրինակ մեր վարդան վարդապետն՝ որ Արարածոց

մկնու թիւն մը գրած է, նոյն գրութեան մէջ Ս. Բարսղէն, Փիլոնէն, Եղիշէն, Աստուածաբանէն և յայտը օրինակներ կը բերէ, որոց մէջ կան նաև Պիսիդիայ տողեր Եւ դիւրութեան համար քովը 'ի լուստնցան նշանակուած են 'ի ձեռագրին իւրաքանչիւր հեղինակաց անուանքն Պիսիդ. Բրս. Փիլ. Եղիշ. և այլն, որով մէկը կրնայ զանոնք իմանալ առանց մեծ աշխատութեան մը: Բայց խնդիրը կը մնայ քննելու թէ արդեօք այն թարգմանութիւններն վստահանալիք են, կամ արդեօք բուն տղերիւրէ հանուած են, թէ ոչ ինչպէս ամենայն հարց սովորութիւնն է՝ վկայութիւններու իմաստովը կը բաւականանն և նիւթական շարագրութեան կերպին չեն նայիր. որով, արդեօք կրնանք զանոնք բռնագրին հետ զանգել և մէկ մարմին ձևացընել: Այս դիտելու համար՝ իջնանք քննելու Վարդանայ վկայութիւն բերած օրինակներն և տեսնենք թէ արդեօք մեր մըտաց գոհացուցիչք են: Օրինակ իմն, Վարդան 'ի Վեցօրէից Սրբոյն Բարսղի վկայութիւններ բերելով կ'ըսէ. « Եւ խաւար 'ի վերայ անդնդոց. զայս բան խաթարեն խաւարնալ իմաստունքն Յունաց և խոտեալ աղանդն Մանիքեցոց. զչարէն յայտ առնէ ասեն, և չար յանձնէ եղև ասեն. և հակառակ է նա բարոյ և թշնամի ճշմարտութեան. և որպէս Աստուած լոյս է, որ հակառակ է նմա՝ խաւար է և անդունդք: Հիւռն, ասեն, է իրբ զմանրամաղ փոշին որ խաղայ 'ի շողն որում՝ կարօտացաւ Աստուած, ասեն, և արար անտի զամենայն ինչ »: Ահա ասիկ կտոր մը որ բոլորովին քաղուածոյ է 'ի Բարսղի Վեցօրէից. վասն զի բոլորն ալ գտնելու համար բանալու է տպագրեալ 'ի Ս. Ղազար (1830) էջ 29, 30,

հառ Բ. ուր կը սկսի, « Եւ խաւար ունէր զերեսս անդնդոց », և ինչուան միւս նոր տողով սկսած պարբերութիւնն կցկաուր բառերը կրնանք գտնալ, բայց շարագրութեան համաձայնութիւն ամենեւին ընդունայն է փնտռել: Ու դարձեալ կ'ըսէ. « խաւար ոչինչ է այլ քան եթէ օգ անլոյս և ստուրբ տեղեաց ինչ. (տես Վեցօր. էջ 29). « զոր օրինակ եթէ 'ի միջօրեայ ժամու հարկանիցէ որ տաղաւար և յամենայն կողմանց փակիցէ և չթողուցու բնաւ ծերպս ինչ 'ի մուտս լուսոյ, խոր խաւար գործէ 'ի յարկին ». (տես Բրս. էջ 35): Դարձեալ ուրիշ տեղ մը կ'ըսէ « Հոգի Աստուծոյ չըջէր 'ի վրայ ջուրց. յոյնն ասէ հողմ Աստուծոյ չըջէր. եթէ վասն հողմոյ կարծի՝ ընդունելի է, զի ծնունդ օգոյ է և սրբիչ նորին և բարեխառնութիւն ամենայնի. բայց խնդիր եղև 'ի մէջ առաջնոցն և ստուգեցաւ վասն Հոգւոյն սրբոյ ասել ». (զայս ալ կրնանք գտնել Ս. Բարսղի Վեցօրէից 35 երեսն). իսկ այն միւս խրթնագոյն անիմանալի շարագրութիւնն՝ զոր կը կարդանք Վեցօրէից մէջ նոյն տեղ (էջ 35), « Վասն այնորիկ ասեն ժամապահ զիրք մուծանել միանձնութեան և զարմանալով զյիշատակ նորա ». Վարդան բացայայտ այսպէս կը գրէ. « Քանզի ժամապահ եղեն զիրք յայտնել զմիանձնութիւն Հոգւոյն յաշխարհագործութեան աստ »: Թէպէտ ոչ ճիշդ թարգմանելով 'ի յունէն:

Բայց ասոնք թերեւս նիւթէն դուրս համարուին, զանք բուն Պիսիդիայ Պատառիկներուն զոր Վարդան կը յիշէ. բայց նորերն չլիշած՝ նախ մէջ բերենք անոնք որոնց արդէն բուն թարգմանութիւնն տպագրած էինք և տեսնենք՝ որն է հարազատն.

Պիսիդիայ.

Ո՛վ մշտաշարժ երկնի բնութեան՝
Գնդաձև իմաստագործ ձեղումանցն.
Բարձրութեամբ լայնացեալ և այսբան հաս,
(տիւրք,
Սարխսի եղեալ, յոչնչի հաստատեալ.
Նախահայեաց սրատեսութեամբ ունն առ,
(սաց...
Ըստ աղօտաբար ակնարկութեանն տեսու,
(թեան,
Կամ գունդ կիսակտուր՝ հեցի օրինակաւ...

Վարդանայ.

Ո՛վ մշտաշարժ երկնի բնութիւն,
Գնդաձև իմաստագործ ձեղումանն.
Ըստ բարձրութեան և խորութեան լայնաւ,
(ցեալ
Անհատիւ սարսխեալ, յոչնչի կառուցեալ,
Նախահայեաց ունն ասաց
Ընդ աղօտ տեսեալ.
Գունդ կիսակտուր հեցի օրինակաւ.

Պիսիդեայ.

Ի ներքուստ կուսէ այլ երևի թարուցեալ...

Կայիւք շարժի, և շարժիք կայ մնայ
Այլ որպէս զի կարգ դնիլ ստացուածոցս
Գեղեցիկ.
230 Զոմն կարօտ լինել ջահին

Ետքը կարգը աւերելով և յառաջ ընթանալով ըստ յունին 'ի թիւն 219, նոյն տողին վերջին բառը կ'առնու և կ'ըսէ՝ Զարեգսկն առնւ, և ետքը կը շարունակէ.

Պիսիդեայ.

220. Զհասարակացն ակն, զգեղեցիկն բիր,
221. Զամենակերակրիչ հուր՝ յորժամ, և
այն.
222. Իսկ գերիվերոյ քան գերկիրս՝ մշակ
տունջեան.
233. Որպէս զի լիցի խառնումն ինչ որպէս
յամուսնութեան
236. Եւ լծակցեալ 'ի ծնանել երկոցունց՝
237. Զգեղեցիկ ծնունդս՝ զսերմանցն տը-
ղայս.
263. Որպէս զի աշխարհս այս իբրև զտուն
մի մեծ,
264. Անխախտու ցուցցի՝ չորից սեանց օրի-
նակաւ,
265. Առեալ 'ի ներքուստ չհաստատութիւն
ընդդիմանեցուկ:

Աս փոքրիկ օրինակներով յայտնի տեսնուե-
ցան Վարդանայ կոտորակներն, որ բոլոր-
ովին կրճատած է և ոչ նայած բնաւ յու-
նականին տողերուն ճշտութեանն՝ որ գե-
ղեցիկ կերպով կը տեսնուի մեր Պատառի-
կին մէջ: Մեր առաջուան տպագրածն կըր-
նանք յունին հետ ճշդիւ բառ առ բառ բաղ-
դատել, որով կրցոյր ալ էինք յունական
տողերուն հետ համաձայն բերել, իսկ Վարդ-
անայ բերածներն ո՛վ կրնայ համաձայնե-
ցնել: Նոյն իսկ այն տողերն որ մերինին
մէջ չկային, և Վարդան կը յիշէ, տեսնինք
Բնչպէս կրնան համապատասխանել յու-
նին:

Ըստ յունին 'ի 132 տողին կ'ըսէ՝ «Քանզի
մեծ է, որպէս Աստուծոյ փոքրիկ աթոռ,
Վարդան կ'ըսէ Միժին աստուծոյ փոքրիկ ա-
թոս.

Վարդանայ.

Ի ներքուստ կուսէ այլ եւի (երևի) թարու-
(ցեալ.

Կայիւք փաշչի և շարժիւք կայ և մնայ,
Այլ զի գեղեցիկս դնիցէ կարգս
(Գեղեցիկը կը միացնէ վերինին հետ).
Զխոնաւն արար կարօտ մեծի ջահին:

(Թէ որ համարինք Վարդանայ յոյն բնագրէն
անմիջապէս թարգմանած ըլլալուն փաստ մը
գտնել. ահա զոյնն տիպ մէն οὐραν ἔσται ἡ
գῆς' Զ-ն լինել կարգացած կ'ըլլայ տիպ μὲν ὑπεραν
և թարգմանած ղխոնաւն):

Վարդանայ.

220. Զհասարակաց ակն, իզգեղեցիկ բիրն,
221. Զամենակերակրիչն հուր.
222. զմշտակն տունջեան.
233. Որպէս զի լիցի սոցա նշուլիցն խառ-
նումն ինչ որպէս յամուսնութեան.
236. Ծնանել և սնուցանել
237. Զսերմանեացն տղայս.
263. Ի տանս այսմիկ
264. Կառուցեալ 'ի չորից սեանց,
265. Ի ներքուստ հաստատութեան ընդ-
դիմանեցուկ:

Ի 125. Ոլիւն է սորա լափ, քայց անչա-
փորին. Վարդանայ բերած տողերէն ամե-
նէն համաձայնն այս է ընդ յունին:

Շարունակելով Վարդան 132՝ տողէն,
կ'ըսէ՝

133. Գնալով ոչ դադարէ
134. Մինչև գալարեսցէ բան՝ որ կառոյց
զնա:

Վարդանայ մէջ կը տեսնուին դարձեալ
ուրիշ տողեր, բայց միայն յիշատակութիւնք
են բնագրին խօսքերուն և ոչ թէ թարգմա-
նութիւն յունին. վասն զի Վարդան ուզե-
լով խօսիլ ընձու, ուղտու, շան, գալլոց և
ուրիշ կենդանեաց վրայ՝ Պիսիդեայ խօս-
քերը կ'առնու մէջ, միայն կենդանւոյն ա-
նունը և դարմանը նշանակելով, որուն մէջ

կան ալ քանի մը երեւելի սխալներ ընդ այժմու յունին բաղդատելով:

947, 348, 949, այս երեք տողերուն իմաստները խառնելով կ'ըսէ Վարդան. «Ինձ դաւար կեղեւով կաղնոյ մաքրէ զախտս և զսրիւն վայրենի ընծու »: Փոխանակ ընծու յոյն կըսէ այժու արիւն:

950. Ուզտ զայրեցած մաղձ փըսխէ գոնգնդ ոտելով:

951, 952. Շուն գալար սէզ ուտելով ընկենու զսնաւ մաղձ:

953. Գայլք հող ուտել, և նապաստակք դրնդուունս:

954. Սոխձ զկապիկ, և նոքա¹ զգորտս:

955. Նոխաղ զսակամոն.....

958. Եւ արագիւ ուտէ զօճա և ոչ² ախտանայ:

Իսկ աւելի անճիշդ թարգմանութիւնն է կատովեփոսին և Սնքիլոսին, որուն հետքն հազիւ երեւայ 'ի յոյն. զվերջինն կը կոչէ³ ոչ իբրեւ կենդանոյ մը անուն, այլ սոսկ իբրեւ մակղիր⁴ կողամայր, յն. πλευρομητρεα, իբր կողնէ միանգամայն և արգանդ (յն. տող 1053):

Յետ ցուցընելու այս ամենն՝ յուսամբ որ ընտիր գատաստանի ետեւէ եղօղ մը չի կարենար. ու չուզեր այս Վարդանայ յիշատակեալ տողերն Պիսիդեայ Պատառիկին պակասն լրացընելու ծառայեցընել. վասն զի թարգմանութիւն մը ողջ և ամբողջ ըսուելու համար, պէտք է ու հարկ անհրաժեշտ՝ որ ամեն կտորներն իրարու յարակից ըլլան, և ոչ եթէ շատ մը անյարիր և անկապ մասերով իրարու հետ զօդած. և միանգամայն նոյն գրչէ և նոյն գիտմամբ գրուած պէտք է որ ըլլան: Վասն զի յայտնապէս կրնամք ըսել որ Վարդան այնպիսի

1 Եւ հա՛մ՝ յոյնն և Խառպոս, այս երկու բառից նման գրութենէն խաբուելով՝ կամ թարգմանն կամ Վարդան:

միտք չէ ունեցած մեզի Պիսիդեայ կտորներն աւանդել, այլ ինչպէս ուրիշ գրող վկայութիւններն առած էր՝ նոյնպէս Պիսիդեայ գրքէն՝ կամ անձամբ թարգմանած կամ թարգմանածին մէջէն քաղելով իրեն պատշաճ դատած վկայութիւնները ժողված է:

Բայց բուն իսկ ձեռագրին նայելով, նոյն իսկ այդ Պիսիդեայ Պատառիկն թերեւ Ստեփանոս Սինեցւոյն կամ Կաթի կամ ուրիշի մը ֆերականական վարդապետութեան օրինակ գրուած է. վասն զի յետ տաղաչափութեան և վանկիրու քանակութեան վրայ խօսելու կ'աւելցուի այս կտոր մը քերթուածն. անմիջապէս 'ի վերջն քերականութեան «Քառամանակ՝ Մաշրոց, (Մաշ: Գ. գիր, և սոցն Գ. 2. և քառամանակ). զի առաջին վանգն այլն լիաճայն է, և շայն կիսաճայն. յերկրորդ վանգն՝ ո, սուղ, և ց կէս, և գոքա քառամանակք կոչին »: Ետքը անմիջապէս կը յաւելուն Պիսիդեայ ե պատասխիս, և գրեթէ չորս ու կէս էլ բռնած է ձեռագրին մէջ:

Սյուշափս հերիք կը համարինք հիմկու հիմայ երկու առաջարկեալ խնդրոց համար, բայց ասով ըսել չէ մտերնին թէ նախնաց գրութիւնն կամ օրինակութիւնն կամ տալագրութիւնք բոլորովին անարատք ըլլան 'ի վրիպակաց, այլ միայն այս պէտք է գիտնանք որ շատ զգուշութեան և հրմտութեան կարօտութիւն կայ ողջ գատաստան ընելու: Եւ աւելի աղէկ կ'ըլլայ թերեւ՝ փոխանակ մէկմէկ բառերու վրայ ցամաք ցամաք խօսելու՝ ջանալ աւելի հետաքննական և ամբողջական մաքուր տրպագրութիւններ 'ի լոյս հանել, որով ազգային ջանքն ու այգասիրութիւնն արծարծի և նախնեաց սէրն աւելնայ յուսումնաւսէրս: Մեր փափաքն այս է, զոր ջանամք նաև արդիւնաւորել:

